

### ІННОВАЦІЙНИЙ ПРОРИВ: ЗМІНА ПАРАДИГМИ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

*У статті розглядаються проблеми модернізації та інноваційного розвитку вітчизняної економіки. Обґрунтовується необхідність сучасної трансформації парадигми економічного розвитку.*

**Ключові слова:** *інноваційний розвиток, модернізація економіки, шляхи економічної модернізації, парадигма економічного розвитку.*

Важливою умовою підвищення конкурентоспроможності та ефективності вітчизняної економіки, подолання її структурної недосконалості та технологічного відставання виступає здійснення її сучасної модернізації на основі прискорення інноваційного розвитку. Ці питання перебувають у центрі уваги багатьох наукових досліджень, зокрема таких відомих українських і російських фахівців, як В.М. Гесць, С.Ю. Глазьев, Д.С. Львов, А.С. Гальчинський, П.С. Єщенко, Ю.М. Бажал, Ю.В. Яковець та інші. Проте подальша розробка багатьох аспектів цих складних і практично не розв'язаних проблем інноваційного розвитку залишається актуальною. Метою написання даної статті є обґрунтування необхідності зміни парадигми розвитку сучасної економіки як теоретичного підґрунтя її модернізації шляхом здійснення інноваційного прориву.

Однією з найвагоміших причин, що зумовила необхідність здійснення ринкових реформ на пострадянському просторі, було технологічне та інноваційне відставання індустріальної економіки СРСР від економіки найбільш розвинутих країн світу, які у 60-х роках минулого століття почали активний рух до постіндустріального суспільства. Здійснювані ж у той самий час в СРСР спроби реформувати господарський механізм, основи якого були сформовані ще у 20-30-х роках, намагання адаптувати його до потреб НТР, яка у цей період розгорталася у світі, відкривала шлях до постіндустріального суспільства і вимагала відповідної структурної перебудови радянської економіки, виявилися невдалими. Внаслідок цього у 70-80-х роках, як стверджує російський науковець Ю.В.Яковець, все більше проявлялося, що СРСР запізнився з освоєнням та поширенням у цивільних галузях економіки п'ятого технологічного укладу, все більше втрачав свою конкурентоспроможність, програвав в економічному, технологічному, геополітичному і соціальному змаганні з розвинутими країнами [1, с. 312]. За даними, наведеними відомим російським вченим академіком Д.С.Львовим, у 1990 р. відношення наукомісткої продукції СРСР до наукомісткої продукції світу було приблизно 7 до 28, тобто існував розрив у 4 рази [2, с. 9]. Для ліквідації цього розриву та подолання вад радянської економіки у процесі здійснення її перебудови наприкінці 80-х років було прийнято рішення про необхідність реалізації радикальних ринкових перетворень, надання свободи підприємницькій ініціативі.

Проте, як засвідчує реальний досвід розвитку економіки у пострадянських країнах за минулі понад двадцять років, надії на те, що ринкові реформи забезпечать здійснення інноваційного прориву в економіці цих країн, призведуть до прогресивних технологічних зрушень, розвитку нових технологічних укладів, переважним чином виявилися марними. Замість інноваційного прориву "була здійснена грандіозна епохальна антиінновація" [1, с. 312]. Це проявилось у фактичному занепаді реального виробництва, значному погіршенні роботи усіх базових галузей, у виникненні процесів деіндустріалізації, у регресивному характері технологічних зрушень, деградації технологічної структури економіки, особливо найбільш сучасних видів виробництва, що призвело до посилення технологічного та інноваційного відставання від розвинутих країн. Сьогодні це відставання збільшилося у багато десятків разів. "Частка української високотехнологічної індустрії в глобальній структурі ринку високих технологій, – зазначає відомий вітчизняний науковець академік В.М.Гесць, –... не перевищує рівень 0,1% від обсягу світового виробництва та експорту високотехнологічної продукції..." [3, с. 822–823]. Цілком справедливим є висновок українських дослідників П.С.Єщенко і А.Г.Арсеєнко, що Україна не зможе вийти на передові рубежі світового розвитку з промисловістю, в якій домінують технологічно застарілі та екологічно небезпечні виробництва третього і четвертого технологічних укладів, сумарна питома вага яких дорівнює 96-97%, а високотехнологічні – п'ятий та шостий уклади – не перевищують 4-3% [4, с. 439].

Визначальною причиною цієї "грандіозної антиінновації" стала відсутність науково обґрунтованої орієнтованої на національні інтереси стратегії реформування вітчизняної економіки, яка мала враховувати притаманну їй специфіку, об'єктивно оцінювати реальний стан і нагальні проблеми та суперечності сучасного економічного розвитку країни, відповідати складним завданням забезпечення його переходу на інноваційний шлях. Концептуальна непідготовленість реформ, які розпочалися на теренах багатьох країн, що виникли на пострадянському просторі, і зокрема в Україні, зумовила те, що реальним теоретичним підґрунтям економічного реформування стала нав'язана ззовні та некритично прийнята вітчизняними реформаторами вкрай лібералізована доктрина, відома під назвою Вашингтонський консенсус. Замість розробки і впровадження у життя власної моделі трансформації пострадянської економіки, спрямованої на розв'язання давно назрілих проблем її сучасної модернізації, в основу економічного реформування була закладена розроблена на Заході доктрина, яка втілювала у собі принципи радикального лібертаризму: надання повної свободи механізму вільного ринкового саморегулювання та зведення нанівець регулюючої ролі держави у сучасній економіці. Таким чином, здійснюючи ринкову трансформацію економіки, наші реформатори спиралися на *mainstream* сучасної економічної теорії Заходу – неолібералізм в його найбільш радикальній англосаксонській монетаристській версії, яка раніше була запропонована ряду латиноамериканських країн як теоретичне підґрунтя трансформації їх економіки.

В основі ліберальних поглядів на проблему забезпечення модернізації незахідного світу лежить абсолютизація історичного досвіду західної цивілізації, універсалізація її економічного розвитку, впевненість, що успішна модернізація будь-

якої країни можлива лише за умов повторення шляху розвитку західних країн, який розглядається як загальний шлях економічного розвитку всього людства. Виходячи з однолінійності цивілізаційного розвитку, прихильники цих поглядів вважають, що "держави, що перебувають нині на більш ранніх етапах розвитку, не лише можуть, а й неодмінно придуть до тієї точки, коли стануть копіями тих держав, які вважаються передовими. Відповідно до цієї логіки формуються стандартні для всіх країн рекомендації – так звані "матриці розвитку"... щодо механізмів "наздоганяльної поетапної, уніфікованої за своїми принципами модернізації", яка реалізується в наш час під патронатом "старших" за своїм рангом держав та підконтрольних їм міжнародних інституцій" [5, с. 466].

Проте практична реалізація подібних реформаторських сподівань 90-х років на те, що оскільки країни Заходу досягли значних успіхів у модернізації економіки на ліберальних засадах ринкового саморегулювання, то й Україна має пройти такий самий шлях модернізації, призвела не до переходу економіки на інноваційний шлях розвитку, а до тривалої та глибокої трансформаційної кризи. Як зазначає академік В.М. Геєць: "Спроба побудувати ринкову економіку західного зразка, про яку мріяли і за якою діяли реформатори першої хвилі, завершилася трансформаційною кризою, яка продовжується, не зважаючи на економічне зростання 2000-2008 рр." [3, с. 675]. Це засвідчує, що ліберально-монетаристська модель модернізації економіки не спроможна реально забезпечити "наздоганяючий" тип економічного розвитку країнам, які її використовують. "Наздоганяючий" розвиток для цих країн взагалі не має сенсу, оскільки копіювання ними досвіду передових країн на практиці лише консервує їхнє відставання і навіть збільшує його. Тобто на основі використання ліберально-монетаристської моделі модернізації економіки принципово не можливо здійснити інноваційний прорив в економічному розвитку.

Видатний російський філософ М.Трубецький ще понад сто років тому звернув увагу на те, що принципи лібералізму абсолютно по-іншому працюють у суспільствах, які розпочали свою модернізацію у різні часи. Лібералізм для передових у проведенні модернізації країн і лібералізм для країн наступних ешелонів модернізації – це зовсім різні стандарти, оскільки саме дотримання принципів лібералізму в економічних відносинах закріплює існуючу нерівність між першою та другою групами країн. Справедливість цього висновку підтвердилася вже наприкінці ХІХ – на початку ХХ століть, коли країни "другого ешелону модернізації" (Німеччина, Японія, Росія) реально зіштовхнулися з проявами даної особливості розвитку міжнародних економічних відносин [6, с. 462–463]. Ще більш нагальним стає цей висновок за умов сучасної глобалізації, здійснюваної за ідеологією неолібералізму. "...Найбільш масштабна соціально-економічна проблема сучасного глобального розвитку, – підкреслює академік Геєць В.М., – це зростання *економічної і соціальної нерівності як у цілому у світі, так і в Україні зокрема*. Незважаючи на гасла ідеологічного характеру про прагнення до скорочення розриву між найбіднішими і багатими країнами, цей розрив постійно зростає" [3, с. 296]. За цих умов у бідних країн, які не належать до "першого" світу, не має жодної можливості подолати своє економічне відставання від цього світу і

"дати адекватну відповідь на сучасні виклики глобалізації по-американськи, слідуючи курсом неолібералізму і "наздоганяючого" розвитку" [4, с. 105].

Таким чином, впровадження у 90-х роках минулого сторіччя в Україні побудованої на принципах радикального лібералізму моделі ринкового реформування економіки не забезпечило (і не могло забезпечити) здійснення її сучасної модернізації на основі інновацій, а навпаки, призвело до глибокої трансформаційної кризи. Нагальність розв'язання породжених даною кризою задач, які полягають у необхідності ліквідувати вкрай негативні наслідки "загубленого десятиліття" 1990-х років, здійснити реальну модернізацію економіки за рахунок інноваційного прориву і на цьому підґрунті зайняти гідне місце у сучасному глобалізованому світі, "...має орієнтувати нас на *нову парадигму розвитку як у глобальному, так і в локальному вимірі*" [3, с. 298]. Теоретичне обґрунтування і практична реалізація нової парадигми економічного розвитку тим більш актуальні, що, як відмітив Ю.В. Яковець, "криза 2008 р. зазначила крах неоліберальної моделі розвитку" як на світовому, так і на державному рівні [1, с. 314]. Аналогічним чином характеризують вплив, який здійснила глобальна фінансово-економічна криза на теоретичні постулати і практичні рекомендації неолібералізму, П.С. Єщенко і А.Г. Арсеєнко: "Стає зрозумілим, що неоліберальний напрямок і відтворений на його базі "Вашингтонський консенсус", рекомендований різними експертами для країн, що розвиваються, як комплекс універсальних економічних рецептів, зазнав краху" [4, с. 357].

У зв'язку з цим у пошуку нової парадигми розвитку слід відмовитися від класичної ліберальної догми про єдиний універсальний шлях людства "до світлого майбутнього", позбутися утопічних поглядів про можливість успішного повторення західного досвіду модернізації економіки та інноваційного розвитку іншими країнами і на цій підставі більш тверезо оцінити свої великі євроінтеграційні сподівання. Сучасна неоліберальна риторика про єдиний шлях розвитку на основі дії законів вільного саморегулювання економіки не відбиває реальні закономірності економічного розвитку, а слугує ідеологічним прикриттям інтересів великих ТНК, спрямованих на усунення державного контролю за їх діяльністю у країнах "другого" і "третього" світу. Під гаслами лібералізації економіки та вільної торгівлі, які полегшують доступ їх товарів та капіталів на нові ринки, ТНК здійснюють свою економічну експансію, намагаються забезпечити отримання необмеженої економічної влади і прибутків. Як підкреслював відомий американський соціолог І. Валлернстайн, ідеологія неоліберальної глобалізації не є новою ідеєю, оскільки великі та ефективні капіталістичні підприємства давно мріяли усунути уряди зі свого шляху з метою забезпечення панування на світовому ринку [4, с. 63]. Це означає, що глобалізація економіки, здійснювана на основі ідеології неолібералізму, має принципово інші реальні цілі, ніж задекларовані цією ідеологією обіцянки слугувати економічній модернізації у країнах "другого" і "третього" світу на основі впровадження у них моделі "наздоганяючого розвитку".

Обґрунтовуючи нову парадигму економічного розвитку, спроможну стати основою сучасної модернізації вітчизняної економіки та реально забезпечити ліквідацію її відставання від економіки розвинутих країн світу, потрібно не тільки забезпечити

перехід до інноваційної моделі розвитку, але й запропонувати світу замість Вашингтонського консенсусу нову модель соціально-економічного розвитку, побудовану на кардинально інших аксіоматичних принципах [7, с. 320]. Для цього слід не абсолютизувати досвід західного розвитку, не намагатися механічно повторити його, а виходити з необхідності гармонійного поєднання універсального досвіду з національними особливостями, врахування як загальних законів розвитку, так і унікальної специфіки країни, зумовленої притаманними їй традиціями, історичним шляхом, соціокультурними та духовними цінностями. Саме на таких умовах гармонійного поєднання традицій з інноваціями успішно здійснюють нині сучасну модернізацію своїх економік Китай та Індія, які самостійно, а не на основі нав'язаних ззовні принципів "глобального управління", втілених у неоліберальному Вашингтонському чи дещо відкоригованому пост-Вашингтонському консенсусі, визначають свою роль у сучасних процесах глобалізації. Для того, щоб обернути на власну користь існуючі можливості глобалізаційних процесів, нам теж необхідно проявити самостійність у цих процесах, а не грати за чужими правилами і на чужому полі. За останніх умов виграти принципово не можливо. Слід відмовитися від поширеного міфу, що глобалізація, здійснювана під егідою таких міжнародних структур, як СБ, МВФ, СОТ, має спрямування на модернізацію та прискорення економічного розвитку країн, що належать до "другого" та "третього" світу, необхідної розробити і використати власну модель модернізації економіки країни, яка враховує її національну специфіку не лише у технологічному, але й у соціогуманітарному вимірі.

Відповідно до цього цілком справедливим є підхід до визначення напрямку зміни сучасної парадигми економічного розвитку, обґрунтований В.М. Геєцем: "Надалі варто виходити з того, що тим новим ринковим країнам, які прагнуть стати на шлях інтенсивного розвитку, *потрібні нетрадиційні рішення*, які б не копіювали минуле (як от відтворення концепції *наздоганяючого розвитку*), а формували можливості створювати прориви до більш високої ефективності і продуктивності (*концепція випереджального розвитку, що заснована на ідеології технологічних проривів*)" [3, с. 298]. Ця ідеологія дозволяє країнам, які прагнуть сучасної модернізації економіки, забезпечити реальне подолання існуючого технологічного та структурного відставання і здійснити просування до рівня розвинутих країн не на основі імітації минулих досягнень останніх (що неминуче закріплює відставання), а на основі інноваційного прориву у розвитку, здійснюваного у відповідності до власних особливостей, потреб, соціокультурних традицій. Парадигма інноваційного прориву спроможна стати підґрунтям нової моделі соціально-економічного розвитку, спрямованої на забезпечення потреб людини, соціальної стабільності суспільства, його добробуту, розвитку особистості. Як зазначає Ю.В. Яковець: "Тільки на основі інноваційного прориву можливо здійснити інноваційне оновлення соціальної сфери, досягти стійкого рівня і якості життя населення, подолати соціальну поляризацію, яка досягла критичного рівня" [1, с. 314].

Здійснення інноваційного прориву на основі реалізації моделі випереджального розвитку потребує принципово іншого розуміння та забезпечення ролі держави у проведенні сучасної модернізації економіки, ніж це обґрунтовується класичними

ліберальними та неоліберальними концепціями. З "нічного вартівника", яким традиційно обмежується роль держави у ліберальному та неоліберальному розумінні, вона повинна перетворитися на "агента розвитку". Нині в Україні така стратегія зміни ролі держави як вагомого чинника інноваційного розвитку економіки практично відсутня. Певним кроком на шляху створення даної стратегії може стати розроблена нещодавно Кабміном програма активізації економіки на 2013–2014 рр., яка передбачає, зокрема, заходи держави по сприянню розвитку високотехнологічних секторів.

#### **СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Яковец Ю.В. Инновационный прорыв: социальные и научные аспекты // Философ хозяйства – 2 (к 10-летию журнала "Философия хозяйства"/ Под ред. Е.С.Зотовой. – М.; Екатеринбург: Изд-во УрТИСИ, 2009.
2. Львов Д.С. Новая промышленная политика России //Экономическая наука современной России. – 2007. – №3.
3. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку. – К.: НАН України; Ін-т екон. та прогнозів. НАН України, 2009.
4. Ещенко П.С. Куда движется глобальная экономика в XXI веке? / П.С.Ещенко, А.Г.Арсеенко. – К.: Знання України, 2012.
5. Гальчинський А.С. Економічна методологія. Логіка оновлення: Курс лекцій. – К.: "АДЕФ-Україна", 2010.
6. Аверьянов В. Природа русской экспансии. – М.: "Лепта-Пресс", 2003.
7. Гузев М.М. Время упущенных возможностей // Философ хозяйства – 2 (к 10-летию журнала "Философия хозяйства"/ Под ред. Е.С. Зотовой. – М.; Екатеринбург: Изд-во УрТИСИ, 2009.

**Стаття надійшла до редколегії 20.03.13.**

**Игнатович Н.И.**, канд. экон. наук., доц.  
КНУ имени Тараса Шевченко, Киев

#### **ИННОВАЦИОННЫЙ ПРОРЫВ: ИЗМЕНЕНИЕ ПАРАДИГМЫ ЭКОНОМИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ**

*Ключевые слова: инновационное развитие, модернизация экономики, пути экономической модернизации, парадигма экономического развития.*

*В статье рассматриваются проблемы модернизации и инновационного развития отечественной экономики. Обоснована необходимость современной трансформации парадигмы экономического развития.*

**Ignatovich N.I.**, PhD, Associate Professor  
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

#### **INNOVATIVE BREAKTHROUGH: CHANGING OF PARADIGM OF ECONOMIC DEVELOPMENT**

*The article deals with problems of national economic modernization and innovative development. The paper justifies necessity of transformation of paradigm of modern economic development.*

*Keywords: innovative development, economic modernization, ways of economic modernization, economic development paradigm.*